

Політична культура та ідеологія

УДК 323.212(477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17307925>

**Політичні чинники консолідації громадянської ідентичності в
демократичних державах**

Сташевський Іван Анатолійович,

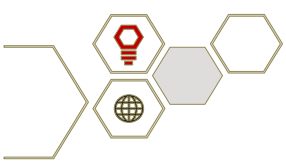
Аспірант кафедри політичних наук Українського державного університету

імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна,

<https://orcid.org/0009-0005-5912-4862>

Прийнято: 18.09.2025 | Опубліковано: 30.09.2025

Анотація. У статті розглядаються суб'єкти політичної консолідації та політичні чинники, що впливають на формування та консолідацію громадянської ідентичності в демократичних державах. Проаналізовано роль держави, політичних партій, громадських організацій, виборчих процесів, церкви та релігійних організацій, засобів масової інформації, а також зовнішньополітичних факторів у зміцненні єдності громадян. Особлива увага приділяється значенню політичної культури, демократичних інституцій, громадянської освіти, волонтерських, молодіжних та громадських рухів як базових умов для формування стабільної ідентичності громадян. У статті здійснено порівняльний аналіз практик різних демократичних країн, зокрема Німеччини, Франції та Сполучених Штатів Америки, що дозволяє визначити ефективні механізми інтеграції суспільства. Порівняльний аналіз досвіду демократичних країн на шляху до консолідації суспільства свідчить про те, що стимулюючим фактором до формування громадянської ідентичності слугують революційні події, які ставлять під загрозу саме існування держави. Зроблено висновок про необхідність

поєднання інституційних реформ, розвитку політичної культури та активної громадянської участі для забезпечення стійкості демократичних систем.

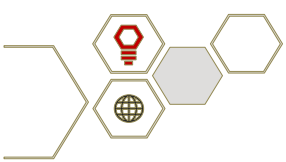
Ключові слова: державна політика, політичні партії, громадські організації, церква, засоби масової інформації, громадянське суспільство, демократичні інститути, політична консолідація.

Political factors of civic identity consolidation in democratic states

Ivan Stashevskyi,

Postgraduate student of the department of political science Dragomanov Ukraine State University, Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0005-5912-4862>

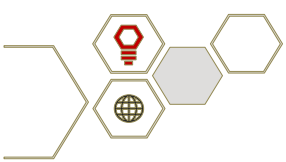
Abstract. The article examines the subjects of political consolidation and political factors that influence the formation and consolidation of civic identity in democratic states. The role of the state, political parties, public organizations, electoral processes, church and religious organizations, mass media, as well as foreign policy factors in strengthening the unity of citizens is analyzed. Special attention is paid to the importance of political culture, democratic institutions, civic education, volunteer, youth and public movements as basic conditions for the formation of a stable identity of citizens. The article carries out a comparative analysis of the practices of various democratic countries, in particular Germany, France and the United States of America, which allows us to identify effective mechanisms for the integration of society. A comparative analysis of the experience of democratic countries on the path to the consolidation of society indicates that revolutionary events that threaten the very existence of the state serve as a stimulating factor for the formation of civic identity. The conclusion is drawn about the need to combine institutional reforms, the development of political culture, and active civic participation to ensure the sustainability of democratic systems.

Keywords: public policy, political parties, public organizations, church, media, civil society, democratic institutions, political consolidation.

Постановка проблеми. У сучасних демократичних державах проблема формування та консолідації громадянської ідентичності набуває особливого значення. В умовах глобалізації, зростання політичної конкуренції та інформаційних викликів, саме єдність громадян навколо спільних демократичних цінностей визначає стабільність політичної системи та ефективність суспільного розвитку. Громадянська ідентичність виступає важливим чинником інтеграції індивіда в політичну спільноту. Вона забезпечує відчуття приналежності до держави, стимулює активну участь у суспільно-політичному житті та сприяє формуванню довіри до демократичних інститутів. Її консолідація залежить від комплексу політичних чинників, серед яких визначальними є інституційні механізми, політична культура, роль партій і громадських організацій, а також вплив медіа. Незважаючи на значну кількість досліджень у сфері політичної ідентичності, актуальним залишається завдання аналізу саме політичних чинників консолідації громадянської ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття національної та громадянської ідентичності досліджувалося фахівцями з різних галузей наукової діяльності (філософії, соціології, політології, культурології, психології, педагогіки тощо), що обумовлено міждисциплінарним характером проблематики. Окремі аспекти досліджуваної тематики були висвітлені у працях сучасних вітчизняних вчених: Н. Авер'янової, І. Беха, Т. Бевз, Є. Бистрицького, О. Білого, Г. Богданович, С. Бойко, В. Войналовича, Л. Вороновської, Т. Воропаєвої, С. Гарячої, Л. Горенко, П. Горностая, М. Дмитренко, О. Дулгерової, К. Журби, О. Зорич, А. Зуйковської, В. Євтушка, Л. Канішевської, М. Кармазіної, В. Кириленка, В. Климончука, С. Косяк, А. Кришталь, І. Кучинської, С. Кучинського, О. Лісовця, О. Мороза, І. Нестайко, Л. Павлової, С. Пролєєва, В. Рагозіної, О. Рафальського, В. Редзюка, О. Рейпольської, Н. Ротар, Ю. Руденко, М. Рябчука,

Н. Сеньовської, М. Степика, С. Толочко, Д. Усова, Я. Федоренко, Т. Чубіної, І. Шкільної, В. Яремчука, В. Ясько та інших.

Педагоги, філософи та історики у своїх працях зосередилися на визначенні та встановленні сутності понять національної та громадянської ідентичності, моральних цінностей, історичному аспекті і психо-педагогічних особливостях утвердження національної та громадянської ідентичності у підростаючого покоління дітей та молоді, акцентуючи увагу на взаємодії сім'ї та закладів освіти [14; 16; 17].

Автори книги «Національна ідентичність та громадянське суспільство» досліджували понятійно-категоріальний апарат національно-культурної ідентичності та громадянського суспільства [1].

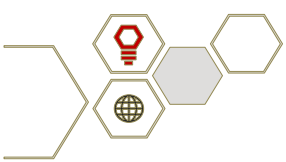
С. Бойко у своїй публікації зробила акцент на соціокультурних чинниках формування національної ідентичності сучасної молоді в умовах війни (мова, ментальність, свідогляд, норми поведінки, доступ до правдивої інформації тощо) [2, с.20].

Г. Богданович досліджувала зміни колективних ідентичностей українців, обумовлених ними ключових пріоритетів та цінностей, які панують в суспільстві в умовах повномасштабного вторгнення і сприяють консолідації населення у боротьбі за незалежність та демократичні цінності [3]. Подібна проблематика також стала основою досліджень Н. Авер'янової та Т. Воропаєвої [4], В. Редзюка [11].

П. Горностай висвітлив процес становлення української громадянської свідомості та ідентичності на основі аналізу електоральних процесів від часів здобуття незалежності і до сучасності [5].

В. Кириленко проаналізував світоглядні засади державної політики національної ідентичності: соборність, самобутність, гідність і волю [7, с. 19].

В. Климончук досліджував причини та шляхи подолання кризи політичної ідентичності в Україні [8, с. 111-112].

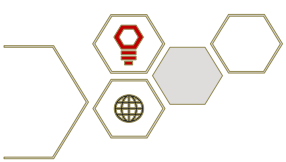
О. Мороз розглядав питання кореляції політичного та етнокультурного чинників формування української національної ідентичності [9, с. 13].

Найбільш інформативними для цілей нашого дослідження стали публікації вчених Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України [6; 10], монографії Ю. Руденко [12], М. Степико [13], де частково відображено політичні чинники консолідації громадянської ідентичності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Цінуючи попередній науковий доробок, варто визнати, що проблема висвітлення політичних чинників посилення національної ідентичності українського суспільства потребує більш детального політологічного аналізу на тлі загострення суперечностей у процесі мирних переговорів внаслідок інформаційних вкидів, спрямованих на дискредитацію державних інститутів та мобілізаційних заходів, а також протестних настроїв населення після обмеження діяльності антикорупційних органів.

Авторський колектив Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України до політичних механізмів формування громадянської ідентичності відносить діяльність владних та управлінських інституцій, політичних партій і громадських організацій, церкви, друкованих засобів масової інформації та соціальних мереж [10].

Однак, на нашу думку, цей перелік містить лише суб'єктів формування громадянської ідентичності, який не є вичерпним. Політичні чинники консолідації громадянської ідентичності в демократичних державах включають державну політику підтримки громадянського суспільства, активну участь громадян у політичних процесах (вибори, громадські об'єднання), верховенство права, ефективне функціонування демократичних інститутів (судова влада, вільні ЗМІ), відкритість та підзвітність органів влади, політику держави щодо національних меншин, наявність спільних цінностей та цілей, а також сприяння громадянській освіті. Також важливими чинниками є розвиток національної пам'яті та культури, формування спільної відповідальності за майбутнє держави,

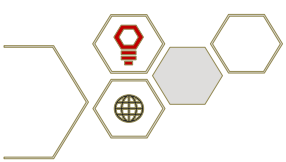
що посилювалося у процесі боротьби за незалежність та територіальну цілісність України.

Крім того, жодне з проаналізованих джерел не містить прикладів з досвіду інших демократичних держав у процесі консолідації громадянської ідентичності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цієї статті є дослідити політичні чинники, що впливають на формування та консолідацію громадянської ідентичності в демократичних державах, а також визначити їх роль у забезпеченні стабільності політичної системи та розвитку громадянського суспільства. У результаті дослідження мають бути визначені засоби впливу кожного з суб'єктів політичної арени на процес консолідації громадянської ідентичності та загрози з боку зовнішньої пропаганди й інформаційних війн, а також проведений порівняльний аналіз досвіду демократичних країн на шляху до консолідації суспільства.

У дослідженні використано комплексний підхід, що поєднує загальнонаукові та спеціальні політологічні методи: історико-політичний метод, порівняння, системний та соціокультурний підхід, інституційний аналіз, метод контент-аналізу.

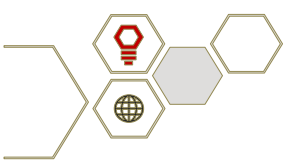
Виклад основного матеріалу дослідження. Держава відіграє центральну роль у становленні громадянської ідентичності, адже саме вона створює політичні, правові та культурні умови для консолідації суспільства на основі демократичних цінностей. Основними заходами державного впливу на процес формування громадянської ідентичності виступають: нормативно-правове забезпечення, що має не декларативний характер, а реальне практичне втілення; довгострокова, цілеспрямована й комплексна державна політика, що забезпечує баланс між різними етнічними, культурними й соціальними групами, формуючи єдину громадянську ідентичність на основі рівності та толерантності; розвиток демократичних інститутів та програм, спрямованих на зміцнення громадянської свідомості; забезпечення національної безпеки, інформаційної стійкості та захисту від пропаганди; наявність сильних та ефективних інститутів влади

(парламент, уряд, судова система), які забезпечують реалізацію принципу верховенства права і рівності громадян, що формує довіру до держави та сприяє відчуттю справедливості, що є ключовим для ідентифікації з нею; формування та просування спільних цінностей, таких як демократія, свобода, рівність, які об'єднують громадян; збереження та утвердження історичної правди, національної пам'яті, культури та гідності як основи для формування національної самосвідомості.

Політичні партії виступають посередниками між суспільством і державою, транслуючи інтереси різних соціальних груп у політичну площину. Це сприяє формуванню відчуття залученості громадян до процесу ухвалення рішень. Завдяки виборчим кампаніям, партійним програмам і громадським ініціативам політичні партії активізують участь громадян у демократичних процесах, що посилює їхню ідентифікацію з політичною спільнотою.

Водночас існують сумніви щодо можливості віднесення церкви до політичних чинників консолідації суспільства з огляду на принцип відокремлення церкви від держави, закріплений в Конституції України та релігійні протиріччя, які виникають між парафіянами Української православної Церкви Московського патріархату (УПЦ МП) та Православної Церкви України (ПЦУ) після ухвалення у 2024 році закону про заборону діяльності релігійних організацій, пов'язаних з державами, що ведуть збройну агресію проти України, який мав об'єднати вірян. Водночас результати соціологічних опитувань свідчать, що про зростання числа віруючих серед українського населення із початком російського повномасштабного вторгнення [15, с. 5]. Аргументуючи свою позицію щодо віднесення церкви до політичних чинників консолідації громадянської ідентичності, В. Яремчук звертає увагу на використання провідними церквами України механізмів політичної соціалізації, інституціоналізації та комунікації, особливо на зламі 2013–2014 рр. в період Євромайдану, Революції Гідності, що дозволило їм виступити суб'єктом політичного цілеспрямованого, консолідації

українського суспільства навколо базових українських громадянсько-політичних цінностей [10, с. 145].

З огляду на історичний аспект та сучасні реалії взаємодія політики та релігії є дієвим та взаємовигідним засобом політичного впливу. Незважаючи на відсутність нормативного регулювання участі релігійних організацій у політичному житті звичною стала ситуація, коли релігійні організації відверто підтримують ту чи іншу політичну силу та беруть участь у передвиборчій агітації кандидатів.

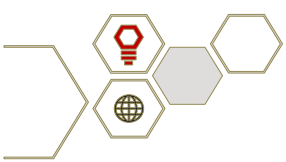
Зовнішньополітичні фактори можуть як сприяти, так і перешкоджати формуванню громадянської ідентичності. Їхній вплив залежить від успішності зовнішньої політики держави та здатності протидіяти зовнішнім викликам.

Всі вищезазначені суб'єкти та політичні механізми консолідації суспільства відображені у таблиці 1 – чинники політичної консолідації громадянської ідентичності: засоби впливу та загрози.

Таблиця 1

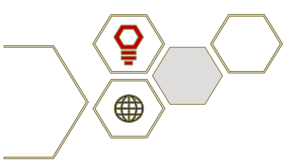
Чинники політичної консолідації громадянської ідентичності:
засоби впливу та загрози

Суб'єкти політичної консолідації	Засоби впливу	Загрози
Держава	Підтримка громадянського суспільства, розвиток демократичних інститутів та програм, гарантування прав та свобод громадян, забезпечення доступу до правосуддя та створення рівних умов для всіх, політика пам'яті, громадянська освіта, підтримка національних меншин	Політизація етнічності, спекулювання на темах культурної, мовної, територіальної автономії етнічних меншин
Політичні партії	Залучення громадян до політичних процесів, виборів та інших форм	Політична поляризація та популізм

	громадянської активності	
Громадські організації	Об'єднання людей навколо спільних інтересів і цінностей, формування відчуття приналежності до певної спільноти; посередництво між громадянами та державними інституціями щодо вирішення суспільних проблем та впливу на прийняття рішень	Поляризація суспільства, розпалювання конфліктів або протистояння між різними групами, нав'язування чужих цінностей
Церква та релігійні організації	Об'єднання людей через спільні моральні цінності, традиції та культурну спадщину	Посилення релігійних протиріч, спекуляції на темі релігійності та конфесійності
Засоби масової інформації	Висвітлення спільних історичних подій, національної культури та досягнень, боротьба з дезінформацією та інформаційними вкидами	Маніпуляції, формування залежності від готової інформації та втрата критичного мислення, розмивання цінностей та створення спотвореної картини реальності
Зовнішньополітичні фактори	Зовнішня політика формує у громадян відчуття гордості або, навпаки, недовіри до власної держави; успішна інтеграція в міжнародні організації (ЄС, НАТО, ООН) сприяє підвищенню рівня довіри до державних інституцій і зміцненню громадянської ідентичності	Глобалізація та культурні впливи збагачують ідентичність, але можуть призводити до асиміляції або розмиття цінностей

Джерело: власна розробка автора

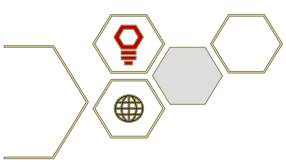

Внаслідок російсько-української війни більшість європейських демократій зіткнулася з напливом українських біженців. Міграційна криза стала каталізатором трансформації громадянської ідентичності.

Після Другої світової війни Німеччина активно працювала над переосмисленням своєї історії та формування нової демократичної ідентичності, що включало освіту та публічні дискусії про минуле. У процесі формування німецької національної ідентичності основна роль відводилася культурно-релігійним чинникам. Німеччина має багату історію, включаючи період роздробленості та подальшого об'єднання, що суттєво вплинуло на формування національної свідомості та громадянської ідентичності. Сучасна Німеччина є федеративною республікою, яка базується на принципах демократії, лібералізму та соціальної правової держави. Це створює основу для формування громадянської ідентичності, що ґрунтується на спільних цінностях (культура, мова, історія, місця пам'яті). У теперішній час частиною історичної відповідальності Німеччини є принципи, котрі не обговорюються, зокрема свобода віросповідання та право на притулок.

Формування громадянської ідентичності Франції ґрунтується на концепції республіканських цінностей, таких як свобода, рівність та братерство, які є наслідком Французької революції 1789 року та втілені у французькому суспільстві через спільну історію, культуру, мову та правову систему, що об'єднують громадян незалежно від їхнього походження. Франція є унітарною республікою, що означає централізовану владу та відсутність значних регіональних відмінностей у політичному устрої та правовій системі, що також сприяє формуванню єдиної громадянської ідентичності. Як і в Україні, французька конституція закріплює принцип свободи віросповідання та відокремлення церкви від держави.

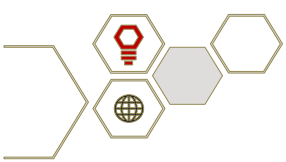
Поштовхом до формування американської громадянської ідентичності стала Громадянська війна 1861-1865 рр. Американська ідентичність базується на

ідеології американізму – концепції колективної політичної ідентичності, заснованій на принципах Конституції США [18].

Порівняльний аналіз досвіду демократичних країн на шляху до консолідації суспільства свідчить про те, що стимулюючим фактором до формування громадянської ідентичності слугують революційні події, які ставлять під загрозу саме існування держави. Військові конфлікти, загрози національній безпеці та інформаційні війни часто стимулюють консолідацію громадян навколо держави. В умовах кризи громадянська ідентичність посилюється через мобілізацію суспільства.

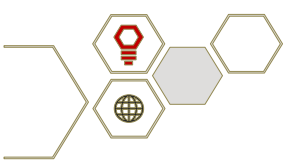
Висновки. Громадянська ідентичність є ключовим елементом стабільності демократичних держав, оскільки забезпечує згуртованість суспільства, підвищує рівень політичної участі та формує довіру до демократичних інституцій. Політичні чинники відіграють вирішальну роль у процесі консолідації громадянської ідентичності. Держава створює правові та інституційні умови для інтеграції громадян, політичні партії й громадські організації виконують функцію посередництва та мобілізації, а політична культура визначає рівень зрілості суспільства. Зовнішньополітичні фактори (інтеграція в міжнародні організації, глобалізаційні процеси, зовнішні загрози) суттєво впливають на характер і темпи формування громадянської ідентичності. Успішна зовнішня політика сприяє її зміцненню, тоді як кризи та конфлікти можуть як загартувувати єдність, так і провокувати внутрішні суперечності. Ефективна консолідація громадянської ідентичності можлива завдяки застосуванню комплексного підходу, який поєднує розвиток демократичних інститутів та підвищення рівня довіри населення до них, виховання політичної культури діалогу та компромісу, забезпечення громадянської участі, підтримка місцевого самоврядування й громадянської освіти та зміцнення інформаційної безпеки. Для демократичних держав особливо важливим є підтримання балансу між різноманіттям і плюралізмом суспільства та формуванням спільних цінностей, що об'єднують громадян у єдину політичну націю.

Для консолідації громадянської ідентичності необхідно: інституціоналізувати громадянську освіту як обов'язковий елемент освітньої системи; підвищувати прозорість і підзвітність влади, створюючи умови для участі громадян у прийнятті рішень; розвивати культуру діалогу, мирного врегулювання конфліктів та протидіяти радикалізації; підтримувати волонтерські, молодіжні та громадські рухи як чинники формування єдиної ідентичності; використовувати європейський досвід консолідації громадян у поєднанні з національними традиціями.

Список використаних джерел

1. Бистрицький Є., Пролєєв С., Білий О. Національна ідентичність та громадянське суспільство. Київ: Дух і літера, 2018. 464 с.
2. Бойко С. Формування національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни. *Українознавчий альманах*. 2022. Випуск 30. С. 17-22. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.30.2>
3. Богданович Г. Трансформація української ідентичності як чинник формування нової політичної нації. *Актуальне українознавство*. 2024. №3 (92). С. 44-56. DOI: [https://doi.org/10.17721/2413-7065.3\(92\).2024.312865](https://doi.org/10.17721/2413-7065.3(92).2024.312865)
4. Воропаєва Т., Авер'янова Н. Колективна ідентичність громадян України як чинник оптимізації національної стійкості, обороноздатності й консолідації українського соціуму. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*, (October 27, 2023; Pisa, Italia). 2023. С. 97–102. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1273> (дата звернення 10.07.2025).
5. Горностай П. П. Громадянська ідентичність українців та її еволюція. *Проблеми політичної психології. Збірник наукових праць*. 2015. № 2(16). С. 98–111. URL: [https://politpsy.org/index.php/popp2\(2015\).pdf](https://politpsy.org/index.php/popp2(2015).pdf) (дата звернення 10.07.2025).

6. Етнополітичні чинники консолідації сучасного українського суспільства / ред. кол. О.Рафальський (голова), В.Войналович, М.Рябчук. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2020. 336 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi72/0053379.pdf> (дата звернення 10.07.2025).

7. Кириленко В. Цінності державної політики утвердження української національної та громадянської ідентичності. *Питання культурології*. 2024. №44. С. 19–28. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.44.2024.318690>

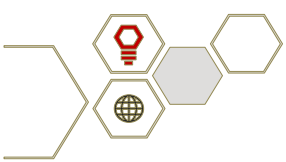
8. Климончук В. Національна ідентичність за умов глобалізації: дилеми та перспективи сучасної України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2020. Випуск 33. С. 108-114. URL: http://www.fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/33_2020/16.pdf (дата звернення 10.07.2025).

9. Мороз О. Ю. Етнічний, культурний та політичний чинники формування української національної ідентичності на сучасному етапі: особливості та взаємовпливи. *Ефективність державного управління*. 2021. № 63. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.63.2020.212636>

10. Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві / Колективна монографія. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 296 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi55/0040937.pdf> (дата звернення 10.07.2025).

11. Редзюк В. Вплив російської агресії на формування головних маркерів української національно-громадянської ідентичності. *Український літопис*. 2025. № 5. С. 84-90. DOI: [10.31470/2786-8583-2025-5-84-90](https://doi.org/10.31470/2786-8583-2025-5-84-90)

12. Руденко Ю. Ю. Консолідаційна модель національної ідентичності: від теорії суверенітету до теорії політичної модернізації: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2020. 364 с. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.12/Rydenko_monogragia1904.pdf (дата звернення 10.07.2025).

13. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія. Київ: НІСД, 2011. 336 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-554-156-1/978-966-554-156-1.pdf> (дата звернення 10.07.2025).

14. Толочко С.В. Громадянська ідентичність особистості: актуальність формування та виявлення в сучасній Україні. *Advanced Linguistics*. 2023. № 11. С. 181-191. DOI: <https://doi.org/10.20535/2617-5339.2023.11.277433>

15. Українське суспільство, держава і церква під час війни. Церковно-релігійна ситуація в Україні – 2024 (Інформаційні матеріали). Київ, 2024. 116 с. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2025/01/28/2024-Religiya-religion-FIN.pdf> (дата звернення 10.07.2025).

16. Українські національна та громадянська ідентичності: теоретичне осмислення і стратегії формування / Колективна монографія. Черкаси: Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2024. 396 с.

17. Утвердження української національної та громадянської ідентичності: монографія / К. Журба, І. Бех, С. Бойко, В. Євтушок, С. Гаряча, Л. Канішевська, І. Кучинська, С. Кучинський, О. Лісовець, І. Нестайко, Л. Павлова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Сеньовська, С. Толочко, С. Федоренко, І. Шкільна, В. Ясько; за заг. ред. К. Журба, О. Рейпольська. Київ: «Компрінт». 2024. 232 с.

18. McNamara K. R., Musgrave P. Democracy and Collective Identity in the EU and the USA. *Journal of Common Market Studies*, Wiley Blackwell, 2020. Vol. 58(1). PP. 172-188. DOI: <https://doi.org/10.1111/jcms.12978>